TURYSTYCZNE REGIONY TRANSGRANICZNE – PROBLEMATYKA BADAWCZA NA PRZYKŁADZIE GRANICY TRZECH PAŃSTW (PERU, BRAZYLII I KOLUMBII) W ZACHODNIEJ AMAZONII

ANDRZEJ CZERNY¹
MIROŚŁAWA CZERNY²

¹ Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: aczerny@poczta.umcs.lublin.pl

² Uniwersytet Warszawski
e-mail: mczerney@uw.edu.pl

SŁOWA KLUCZOWE

Amazonia, Leticia, Tabatinga, Santa Rosa, współpraca transgraniczna, turystyka

STRESZCZENIE

Współpraca transgraniczna przynosi sąsiadującym ze sobą państwom wiele korzyści gospodarczych. Dotyczy to także turystyki, której rozwój po obu stronach granicy sprawia, że zwiększają się obroty w handlu, gastronomii, hotelarstwie i w sektorze usług turystycznych, poprawia się stan infrastruktury komunikacyjnej i rosną dochody miejscowej ludności.

W wypadku regionów peryferyjnych, trudno dostępnych ze względu na położenie i słabo zaludnionych, warunkiem rozwoju usług turystycznych jest współpraca transgraniczna. Polega ona przede wszystkim na zmniejszeniu utrudnień formalnych przy przekraczaniu granicy, a także na realizacji wspólnych inwestycji turystycznych i transportowych.

Amazonia przyciągała podróżników od czasu, gdy przybyli tu pierwsi Europejczycy. Dziś jej przyroda i społeczeństwo fascynują turystów. Coraz większa liczba touroperatorów organizuje w Amazonii wycieczki turystyczne. Biura podróży oferują zwiedzanie miast nad Amazonką, wycieczki do selwy, rozwija się ekoturystyka i etnoturystyka.

Autorzy analizują uwarunkowania rozwoju turystyki w regionie Leticia-Tabatinga-Santa Rosa, u zbiegu granic kolumbijskiej, brazylijskiej i peruwiańskiej, przez pryzmat historii tego regionu.

Wprowadzenie

Rozwój turystycznych regionów transgranicznych opiera się zwykle na zinstytucjonalizowanej współpracy między sąsiadującymi ze sobą państwami. W zależności od sytuacji politycznej w regionie oraz uwarunkowań kulturowo-historycznych instytucje państwa mogą być bardziej lub

mniej zainteresowane taką współpracą. Najczęściej do rozwoju turystyki pozytywny stosunek mają władze lokalne, które nie zawsze mogą zrealizować wszystkie zaplanowane projekty turystyczne właśnie ze względu na złe stosunki sąsiedzkie na szczeblu centralnym, jednak dostrzegają w turystyce szanse na pobudzenie lokalnej gospodarki. Ilustracją tego zjawiska jest konflikt polityczny między Kolumbią i Wenezuelą, który uniemożliwia rozwój turystyczny regionu La Guajira (półwysep między Zatoką Wenezuelską a Morzem Karaibskim).

Przez współpracę transgraniczną rozumie się wspólne działania o różnym charakterze podejmowane przez władze regionalne lub lokalne dwóch lub więcej sąsiadujących ze sobą państw. Według Perkmanna (2003, s. 153) jest to „współpraca władz regionalnych (szczebla niższego niż krajowy), która przekracza granice kraju i w której biorą udział aktorzy publiczni i prywatni zlokalizowani po obu stronach granicy”.

Współpraca transgraniczna w literaturze z zakresu geografii politycznej uważana jest za jeden z najważniejszych czynników integracji politycznej i gospodarczej na szczeblu międzynarodowym i w wielu regionach świata jest traktowana jako najważniejszy czynnik rozwoju gospodarczego regionów peryferyjnych, którymi często są regiony przygraniczne. Sprzyja ona również integracji regionalnej i przyczynia się do kształtowania gospodarczych (w tym turystycznych) regionów transgranicznych. O ile w Europie jest ich wiele, o tyle w Ameryce Łacińskiej przykłady zintegrowanych regionów obejmujących fragmenty terytoriów dwóch lub więcej państw są nieliczne. Jeszcze rzadsze są transgraniczne regiony turystyczne.

Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele. Do najważniejszych należą: konflikty graniczne i podchodzenie z nieufnością sąsiadujących państw do wspólnego wykorzystania gospodarczego terenów pogranicznych, niski poziom świadomości państwowej mieszkańców terenów przygranicznych, niewykształcone poczucie tożsamości regionalnej i nieuświadamianie sobie roli granicy. Historia regionu Tres Fronteras (Leticia-Tabatinga-Santa Rosa) w pierwszej połowie XIX wieku, po zakończeniu wojen o niepodległość, pokazała, że nowo powstałe republiki dążyły do powiększenia swoich terytoriów kosztem sąsiadów. Najwięcej zyskała Brazylia, która prowadziła wojny ze wszystkimi sąsiadami. Ich skutkiem była ekspansja terytorialna Brazylii na terytoria dawnych kolonii hiszpańskich. Wzajemne pretensje i żądania terytorialne w dalszym ciągu kształtują geopolitykę w tym regionie. Wiele granic uważanych jest (przynajmniej przez jedną ze stron) za tymczasowe.

Celem artykułu jest analiza atrakcyjności turystycznej regionu w Amazonii w aspekcie uwarunkowań historycznych i przyrodniczych, a także określenie, w jakim stopniu współpraca transgraniczna przyczynia się do wzrostu ruchu turystycznego i stanowi czynnik wzmacniający gospodarkę peryferii.

Powody intensyfikacji współpracy transgranicznej w krajach Ameryki Południowej

Do głównych powodów zacieśniania współpracy i pojawienia się programów integracji transgranicznej w krajach Ameryki Południowej należy zaliczyć:

- a) programy integracji gospodarczej wdrażane w różnych częściach regionu, na przykład MERCOSUR (Wspólny Rynek Południa);
- b) realizację planów rozwoju gospodarczego opartych na idei decentralizacji zarządzania;
- c) politykę zmierzającą do wzmocnienia roli regionów peryferyjnych, w tym przygranicznych;
- d) procesy polityczne wspierające rozwój regionalny.

Proces kształtowania się granic w Ameryce Południowej był długi i naznaczony licznymi konfliktami oraz wojnami. Jeszcze do połowy XX wieku większość granic uważana była zarówno przez państwa południowoamerykańskie, jak i przez mieszkańców regionów przygranicznych za tymczasowe. W trudnych warunkach przyrodniczych w Amazonii, na Nizinie Orinoko i w Chaco demarkację granic przeprowadzono późno i do dzisiaj wiele odcinków granic nie jest zaznaczonych w terenie (w Amazonii i na Nizinie Orinoko).

Ludność zamieszkująca regiony przygraniczne nie przywiązywała znaczenia do istnienia granic. Istnienie bariery politycznej uświadamiano sobie najczęściej wtedy, gdy pojawiali się wielcy inwestorzy i rozpoczynali realizację projektów gospodarczych na przykład związanych z eksploatacją złóż surowców mineralnych (m.in. ropy naftowej) lub wyrębem drzew w lesie tropikalnym.

Przeszłość powodowała wzajemną nieufność między sąsiednimi państwami i konieczność stale podkreślania przynależności regionów przygranicznych do terytorium danego państwa. Nie było warunków dla rozwoju współpracy przygranicznej i integracji regionów transgranicznych. Pierwsze próby tworzenia ugrupowań integracyjnych państw południowoamerykańskich zainicjowały kraje andyjskie. Powstanie ugrupowania państw andyjskich (Boliwii, Ekwadoru, Kolumbii i Peru) w 1969 roku nie doprowadziło jednak do rozwoju regionów transgranicznych.

Dopiero realizacja wielkich międzynarodowych projektów z zakresu infrastruktury (np. budowa elektrowni wodnej Itaipú na Paranie, Drogi Panamerykańskiej itp.) oraz zagospodarowania regionów przygranicznych pozostających na peryferiach procesów rozwoju, często zamieszkanymi przez ludność tubylczą i trudno dostępnych z powodu braku dróg i innych połączeń komunikacyjnych, a także zmiany polityk regionalnych realizowanych przez rządy państw południowoamerykańskich (m.in. Brazylii, Peru, Boliwii i Kolumbii) spowodowały wzrost zainteresowania regionami przygranicznymi, a przede wszystkim doprowadziły do wzrostu inwestycji w tych regionach.

W procesie integracji gospodarczej regionów pogranicznych z gospodarką poszczególnych krajów niemałą rolę zaczyna odgrywać turystyka przyjazdowa. Dla ruchu turystycznego, szczególnie międzynarodowego, są to regiony nowe, w niewielkim stopniu wykorzystane przez międzynarodowych touroperatorów. Dla turystów krajowych regiony przygraniczne są atrakcyjne ze względu na różnice cen towarów po obu stronach granicy, na przykład na granicy paragwajsko-argentyńskiej. W ostatnich latach obserwuje się wzrost liczby turystów przybywających do Amazonii oraz podróżujących wzdłuż łańcucha Andów. Przedmiotem zainteresowania są walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwo kulturowe (zabytki prekolumbijskie). Granice między państwami stanowią dla turystów zagranicznych jedną z barier do pokonania, obok braku dróg i bezpośrednich połączeń lotniczych. Niedogodności przy przekraczaniu granic hamują rozwój ruchu turystycznego i zniechęcają potencjalnych turystów zagranicznych do podróżowania po Ameryce Południowej.

Historia kształtowania się ośrodków przygranicznych w regionie Tres Fronteras

Pierwsi Europejczycy przybyli w głąb Amazonii w okresie kolonialnym, przede wszystkim w poszukiwaniu złota. Indianie zamieszkiwali wzdłuż rzek, na pagórkach wydmych, które nie są zalwane w czasie wezbrań. Europejczycy zagospodarowywali przede wszystkim *várzeas* – wysepki usypane z materiału transportowanego przez Amazonkę, wynurzające się w okresie niskiego stanu wód, na których osadnicy rolni uprawiają dziś ryż.

Mapa 1. Leticia-Tabatinga-Santa Rosa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Earth (zdjęcia lotnicze z 2016 r.).

Od XVIII wieku w miejscu, gdzie dziś leżą miasta Leticia i Tabatinga, przebiegała granica wpływów imperiów hiszpańskiego i portugalskiego. W Amazonii działały misje jezuickie, a od wschodu (z Brazylii) docierali tu *bandeirantes* – oddziały awanturników, poszukiwaczy kamieni szlachetnych, złota i handlarzy niewolnikami. Przyczynili się oni do eksterminacji ludności tubylczej, szczególnie Indian Omagua. Od XVIII do XIX wieku tereny te stanowiły przedmiot sporów i postępowań międzynarodowych komisji arbitrażowych w celu ostatecznego ustalenia przebiegu granic (García, 2001).

Od 1751 roku, kiedy powstał portugalski fort São Francisco Xavier de Tabatinga, Portugalczycy starali się umacniać swoją najdalej na zachód wysuniętą pozycję w Amazonii. W 1967 roku brazylijska Tabatinga została kolonią wojskową, a w 1983 roku uzyskała status *município* (gminy). Obecność hiszpańska, a od XIX wieku peruwiańska, także była tu wyraźnie zaznaczona. W 1867 roku Peru podpisało traktat z Brazylią o przebiegu granicy i założyło miasto graniczne – Leticję. W 1922 roku Kolumbia uzyskała dostęp do Amazonki i Leticję, która od 1963 roku stanowi *municipio* (gminę), a od 1991 roku jest stolicą departamentu Amazonas. Po utracie Leticji na rzecz Kolumbii na wyspie Santa Rosa powstała niewielka osada peruwiańska Santa Rosa de Yavarí; dzisiaj znajduje się tu przejście graniczne. Stolicą prowincji jest miasto Caballacocha oddalone 2 godz. drogi szybką łodzią motorową w górę Amazonki.

Leticia w 2008 roku liczyła 26,7 tys. mieszkańców (Alcaldía de Leticia – Amazonas, 2016), Tabatinga – 36,4 tys. w 2010 roku (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, 2016). Tworzą one jeden zespół miejski; granica brazylijsko-kolumbijska ma tu symboliczne znaczenie i jej przekroczenie odbywa się bez trudności (rys. 1), natomiast peruwiańsko-kolumbijskie rzeczne przejście graniczne Santa Rosa pokonuje się z biurokratycznymi przeszkodami. Wyspa Santa Rosa ma 2,8 tys. mieszkańców (Gobierno Regional de Loreto, 2016), nie jest ośrodkiem turystycznym, jedynie stanowi punkt tranzytowy.

Rysunek 1. Symboliczne przejście graniczne Leticia-Tabatinga

Źródło: A. Czerny.

W pierwszym ćwierćwieczu XIX stulecia, po uzyskaniu niepodległości przez Brazylię, Peru i Kolumbię, Amazonia znalazła się na marginesie głównych nurtów działań gospodarczych i zainteresowania nowych władz. Z punktu widzenia ówczesnych rządów obszar wilgotnego lasu równikowego (selwy) nie nadawał się do zamieszkania i stanowił „bogate w zasoby oczekujące na

zagospodarowanie morze zieleni, niebezpieczne i dzikie, zaludnione przez kultury prymitywne, zacofane, pozostawione w potrzebie bycia ewangelizowanymi i ucywilizowanymi przez pociąg postępu” (Leticia Amazonas..., 2016). Taki obraz Amazonii przedstawiała ówczesna prasa na podstawie relacji podróżników i poszukiwaczy surowców.

W połowie XIX wieku rozpoczęła się eksploatacja selwy. Poszukiwano roślin użytkowych i leczniczych, między innymi korzenia kolcorośli (hiszp. *zarzaparrilla*, *Smilax officinalis*) cenionego ze względu na właściwości lecznicze. Wkrótce potem odkryto lecznicze właściwości kory rosnącego w Amazonii chinowca. Chinina, jako pierwszy lek skutecznie łagodzący objawy malarii, przyczyniła się do wzrostu zainteresowania tym regionem. Boom zbieractwa chininy zakończył się pod koniec XIX wieku, kiedy założono pierwsze plantacje chinowca w Azji.

Dopiero jednak boom kauczukowy (nazywany także gorączką kauczukową) zapoczątkował napływ imigrantów wewnętrznych i eksploatację Amazonii przez kapitał zachodni – głównie angielski i amerykański. W końcu XIX wieku popyt na kauczuk przyczynił się do poważnych zmian demograficznych i społecznych. Nie tylko wzrosła liczba ludności Amazonii, lecz również zwiększyła się liczba cudzoziemców, którzy przybywali tu z całego świata (rys. 2). Dzięki kauczukowi powstały miasta Manaus (w Brazylii) i Iquitos (w Peru), do których napływała ludność tubylcza zamieszkała w selwie i nieprzygotowana do miejskiego trybu życia (Zárate Botía, Ahumada, 2008).

Rysunek 2. Hotel La Posada del Cauchero w Iquitos, malowidło przedstawiające handlarzy kauczukiem

Źródło: A. Czerny.

Ten okres po raz pierwszy przyczynił się do eksterminacji ludności indiańskiej w Amazonii, którą wypędzano z miejsc zamieszkania i przymuszano do pracy, najpierw w lesie, przy zbiorze soku kauczukowca, a potem na plantacjach. Ocenia się, że na początku XX wieku na terenach objętych eksploatacją kauczuku w Kolumbii w ciągu 20 lat liczba ludności tubylczej zmniejszyła

się o 80%. Podobnie jak w wypadku chininy, założenie przez Anglików plantacji kuczukowca na Malajach, a później produkcja kuczuku syntetycznego zakończyły okres prosperity miast położonych nad Amazonką, które podupadły. Boom kuczukowy sprawił, że w wyniku napływu ludności z różnych stron Ameryki Południowej ukształtował się tu tygiel etniczny, kulturowy i ekonomiczny.

Boom gospodarczy przełomu XIX i XX wieku, który został nazwany „wyścigiem o zasoby” państw amazońskich, przyspieszył proces delimitacji granic. Podział regionu między Brazylię, Peru i Kolumbię sprawił, że jego mieszkańcy, zarówno należący do ludności miejscowej, jak i napływowej, musieli określić swoją przynależność do państwa, narodu i wspólnoty, a ich egzystencja uzależniła się od procesów transnacionalizmu i globalizacji. Zárate Botía (2008, s. 107) ujął to następująco: „granice są przestrzeniami uprzywilejowanymi, gdzie ukazują się, łączą lub konfrontują szczególnie silnie wyobrażenia, sentymenty, przynależności i tożsamości narodowe, regionalne i lokalne, także te o charakterze etnicznym”.

Amazonia jest regionem o bardzo wyrazistych cechach środowiska przyrodniczego. Zróznicowanie polityczne i społeczne tego regionu, pozornie homogenicznego pod względem warunków życia, wynikało z dążenia do opanowania i eksploatacji jego zasobów, co przynosiło ogromne zyski. Szczególnie w okresie boomu kuczukowego interesy narodowe pokrywały się z interesami firm i osób zaangażowanych w proces eksploatacji i eksportu tego surowca. Kupcy, poszukiwacze przygód i lepszego życia, a także żołnierze przygranicznych garnizonów, mniej lub bardziej świadomie, stali się głównymi aktorami, a zarazem reprezentantami interesów narodowych w procesach integracji politycznej i gospodarczej peryferii z regionami centralnymi. Często jednak lojalność wobec państwa nie szła w parze z interesami ekonomicznymi działających w Amazonii spółek (Zárate Botía, 2008).

Dopiero wiek XX, a szczególnie jego druga połowa, przyniósł wysiłki na rzecz współpracy transgranicznej. Przyczyny tych dążeń były różne: 1) zamiary uszczelnienia granic państwowych w Amazonii; 2) potrzeba kontroli migrantów, których rzesze zaczęły nielegalnie przekraczać granice, oraz przemytników i handlarzy dziełami sztuki i narkotykami; 3) konieczność ochrony zasobów, których eksploatacja zaczęła przybierać charakter niekontrolowany i nielegalny; 4) chęć współpracy w dziedzinie handlu transgranicznego i rozwoju infrastruktury – to tylko niektóre z problemów, przed którymi stanęły państwa południowoamerykańskie (Czerny, Czerny, 2015).

Zakres współpracy międzynarodowej w kwestiach granicznych jest szeroki, ale wśród całej gamy projektów i działań na rzecz rozwoju regionów granicznych i współpracy transgranicznej szczególnie ważne są te elementy, które stanowią inicjatywę oddolną. Wśród nich wymienić można:

- a) ochronę środowiska przyrodniczego i regulowanie form jego eksploatacji;
- b) ochronę dóbr kultury i zabytków historycznych;
- c) promowanie współpracy gospodarczej;
- d) rozwój i ujednolicenie infrastruktury po obu stronach granicy;
- e) działalność na rzecz poprawy życia społeczności lokalnych;
- f) regulację rynku pracy i migracji;
- g) wdrażanie programów edukacyjnych z naciskiem na dwujęzyczność i wielokulturowość dzieci w obszarze przygranicznym (np. klasy portugalsko-hispańskie lub klasy z językiem indiańskim używanym w danym regionie);

- h) realizację programów walki z wykluczeniem i izolacją;
- i) realizację programów opieki zdrowotnej, szczególnie zwalczania chorób tropikalnych;
- j) rozwój wspólnych projektów turystycznych.

Rola turystyki w rozwoju zachodniej Amazonii

Na obecną sytuację społeczno-polityczną regionu Tres Fronteras istotny wpływ wywarła jego historia. Relacje między państwem a miejscową ludnością były w przeszłości i nadal są trudne. Trzy graniczące ze sobą państwa ze względu na doświadczenia przeszłości, zmiany przebiegu granicy i utratę terytoriów na rzecz sąsiada starają się silnie podkreślać swoją suwerenność. Jej manifestacje mają różny charakter i stopień intensywności. Jak piszą Rodriguez i Aponte (2008, s. 128), granica „przekształca się w przestrzeń zglobalizowaną, gdzie turystyka staje się jednym z elementów, który reprodukuje obraz nowoczesności i znajduje idealną scenerię dla repliki funkcjonalnej peryferyjnej egzotyki dla kształtowania społeczeństwa nowoczesno-kolonialnego”. To właśnie na obszarach granicznych, o czym pisał Bauman (2004), można podzielić mieszkańców na tych, którzy są włączeni w gospodarczy i kulturowy system globalny, oraz tych, którzy są z niego wyłączeni. Obszary przygraniczne stanowią dobry przykład podziału społeczno-gospodarczego wynikającego z globalizacji (Czerny, 2007). Podzielony granicami region peryferyjny, którym jest zachodnia Amazonia, stanowi mozaikę interesów i niezakończonych procesów konsolidacji postkolonialnej (Ficha Triple Frontera..., 2016).

Turystyka jako dział gospodarki coraz silniej wpływający na dochody regionu postrzegana jest jako sektor nowoczesny, który jednak reprodukuje scenariusz nowoczesno-kolonialnych relacji i stanowi klucz do zrozumienia dualizmów społecznych w podziale dochodów oraz dyskryminacji ludów tubylczych (Rodriguez, Aponte, 2008, s. 128).

Stworzone przez misjonarzy, wojskowych i podróżników obrazy przestrzeni niezamieszkaney, którą należy zaludnić, stanowią nadal powszechne wyobrażenie Amazonii (Rodriguez, Aponte, 2008). Amazonia jako przestrzeń, przedstawiona przez pryzmat koncepcji modernistycznych, również stanowi przedmiot działania i interwencji. Amazonia, przede wszystkim w Brazylii i Peru, została poddana procesowi budowania tożsamości narodowej. Propaganda polityczna zarówno zawierała elementy zachwyty nad jej przyrodą, jak i promowała jej kolonizację. Amazonia stała się celem projektów przygotowanych przez elity polityczne i gospodarcze krajów, które przyznając koncesje na eksploatację zasobów, dzielą jej przestrzeń i reprodukują dawne wzorce kolonialne. Rodriguez i Aponte (2008, s. 138) twierdzą, że „region Amazonii cechuje dwojaka egzotyka. Pierwsza, globalna wizja przedstawia zwarty obszar lasu równikowego, dziki, niezdrowy dla człowieka, «płuca świata», «obszar priorytetowy w polityce ochrony przyrody», etc. i druga – przestrzeń działania misji cywilizacyjnej państwa (...) generuje nowe polityczne podziały funkcjonalne, wprowadzane obecnie przez rządy państw amazońskich”.

W następstwie przedstawionej wyżej podwójnej wizji traktowania Amazonii procesy jej kolonizacji i zagospodarowania wpływają na funkcjonowanie obszarów przygranicznych, między innymi na zbiegu granic peruwiańskiej, kolumbijskiej i brazylijskiej. Pojawiają się sprzeczności i konflikty

interesów, które nasilają się w sytuacji, gdy dochodzi do rabunkowej eksploatacji zasobów, a strategie poszczególnych państw powiązane z działającymi tu globalnymi aktorami są rozbieżne.

Dotyczy to również rozwoju turystyki w Amazonii. Dopiero w połowie XX wieku region ten został uznany za atrakcyjny przez firmy organizujące wyjazdy turystyczne. Dzisiaj ruch turystyczny staje się coraz bardziej intensywny – największy jest po stronie brazylijskiej i wielu autorów jest zgodnych co do tego, że reprodukuje on egzotykę na sprzedaż i ukrywa wzorce eksploatacji kolonialnej. „Następuje tam zjawisko recyklingu dawnych procesów akumulacji i koncentracja na nowym cyklu konsumpcji podtrzymywanym przez egzotykę, bez zaniechania dawnych, tradycyjnych form eksploatacji dziewiczej i bardzo wrażliwej na wszelką ingerencję z zewnątrz selwy” (Rodriguez, Aponte, 2008, s. 138). Amazonia jest przedstawiana przez media i promujący ją marketing w uproszczony sposób jako ziemia Indian, małą i olbrzymich drzew, którym grozi unicestwienie. Państwa amazońskie, które odziedziczyły i przejęły dyskurs nowoczesno-kolonialny, traktują Amazonię jako przedmiot misji cywilizacyjnej i są reproduktorami tej wizji. Znajdujące się w ich granicach tereny Amazonii postrzegają jako dzikie i zarazem atrakcyjne dla turystów przyjeżdżających z krajów rozwiniętych gospodarczo.

Statystyki jednak pokazują, że region ten jest atrakcyjny głównie dla turystyki krajowej. Spośród trzech miejscowości Tres Fronteras najłatwiej dotrzeć do Leticji w Kolumbii. Według źródeł brazylijskich Leticję i Tabatingę odwiedza 10 tys. turystów rocznie, 40% stanowią Kolumbijczycy, 15% Brazylijczycy, pozostali przyjeżdżają z Peru, USA i Europy (SUFRAMA, 2016). Przylatują na lotniska w Leticji i Tabatingie, a ci, którzy mają czas, mogą płynąć Amazonką (rys. 3). Podróż brazylijskim statkiem z Manaus do Tabatingi trwa 3 dni, a peruwiański prom towarowo-osobowy przebywa ponad 500 km, z Iquitos do Santa Rosa, w ciągu 3–5 dni (szybką łodzią motorową można tam dotrzeć w 10–12 godz.). Brazylijczycy przyjeżdżają do Leticji na zakupy: artykuły konsumpcyjne są tu o 40% tańsze niż w Manaus.

Rysunek 3. Tabatinga – przystań promowa na Amazonce

Źródło: A. Czerny.

W Leticji prężnie działają biura turystyczne, które oferują różne trasy wycieczek i atrakcje turystyczne. Z ich oferty korzystają głównie turyści krajowi. Według danych kolumbijskich w 2010 roku 92,7% osób odwiedzających Leticję pochodziło z Kolumbii, 4,2% z Peru i 3,1% z Brazylii (ICER, 2010); turyści zagraniczni stanowią około 7% (tab. 1). Baza noclegowa nie jest dostosowana do przyjęcia większej liczby turystów (rys. 4). Do 2010 roku liczba cudzoziemców odwiedzających Leticję była stosunkowo niska, ale wzrasta; świadczy o tym również większa liczba przylotów. Wprawdzie ostatnio powstało kilka hoteli z lepszym wyposażeniem i klimatyzacją, ale dla przyciągnięcia turystów z krajów rozwiniętych potrzebna jest także lepsza organizacja wyjazdów turystycznych i bogatsza oferta wycieczek do selwy.

Tabela 1. Leticia (Kolumbia). Turystyka przyjazdowa w latach 2006–2010

Liczba turystów	2006	2007	2008	2009	2010	Wzrost 2009–2010
	w tys.					
Ogółem	27,1	25,1	26,1	33,4	38,1	14,1%
w tym: krajowi	20,5	18,7	19,7	26,1	30,6	17,0%
zagraniczni	6,7	6,4	6,4	7,3	7,5	3,4%
mężczyźni	16,8	15,0	15,0	19,0	21,5	13,1%
kobiety	10,3	10,2	11,1	14,4	16,6	15,4%

Źródło: Departamento Administrativo de Fomento Ecoturístico del Amazonas (Dafec). Cálculos CREE. Banco de la República. Villavicencio, za ICER (2010).

Rysunek 4. Anaconda – najstarszy hotel w Leticji

Źródło: A. Czerny.

Coraz popularniejszą formą turystyki staje się ekoturystyka w selwie. Według Carpentier (2012) jej rozwój sprzyja wzrostowi dochodów ludności tubylczej, ochronie środowiska i może stanowić przeciwwagę dla zakrojonych na szeroką skalę projektów eksploatacji surowców. Projektów ekoturystycznych z udziałem ludności tubylczej jest coraz więcej. Z Leticji można się wybrać na wycieczkę do wioski Indian Hitoma (7 km od miasta), którzy przedstawiają turystom miejscowe sposoby ochrony przyrody. Natomiast 9 km od miasta znajduje się ośrodek etnoturystyki Monilla Amena: wioska liczy ponad 100 mieszkańców należących do grup etnicznych Witoto, Yucuna i Tikuna. Przedmiotem zainteresowania turystów są ich zwyczaje, rękodzieło i noclegi w hamakach, w chatkach krytych liśćmi (Amazonas. Colombia, b.r.).

Podsumowanie

Lokalizacja trzech ośrodków osadniczych u zbiegu granic kolumbijskiej, peruwiańskiej i brazylijskiej stwarza szczególną sytuację zarówno dla rozwoju zespołu miejskiego, który tworzą, jak i dla gospodarki oraz społeczeństw tego regionu. Na jego specyfikę składa się szereg czynników, które kształtują pozycję trzech ośrodków w systemie osadniczym Amazonii i każdego z trzech państw.

Główne cechy regionu Tres Fronteras (Leticia-Tabatinga-Santa Rosa) są następujące:

- a) miejscowości przygraniczne są peryferyjnie położone w stosunku do ośrodków gospodarczych i politycznych trzech krajów;
- b) ich izolacja jest pogłębiona warunkami przyrodniczymi;
- c) Leticia i Tabatinga to miejsca stacjonowania garnizonów wojskowych i zmieniającej się przynależności państwowej;
- d) stanowią ośrodki wymiany handlowej, w tym handlu narkotykami;
- e) są ośrodkami rabunkowej eksploatacji zasobów naturalnych;
- f) są receptorami imigrantów z rozległych terenów selwy.

Niewątpliwie główną cechą zespołu osadniczego Leticia-Tabatinga-Santa Rosa jest peryferyjne położenie. Warunki przyrodnicze, trudna dostępność wielu zakątków selwy i niska gęstość zaludnienia sprzyjają działaniom nielegalnym i przestępczym, głównie uprawie i przemytowi narkotyków (koki i marihuany). Poza tym gospodarka opiera się na eksploatacji surowców. Napływ ludności z innych regionów w poszukiwaniu zatrudnienia oraz brak inwestycji sprawiają, że utrzymuje się wysokie bezrobocie. Rozwój turystyki może wywierać dodatni wpływ na aktywizację gospodarki. Coraz więcej osób trudni się obsługą turystyki indywidualnej, na przykład jako organizatorzy i przewodnicy wycieczek łodziami po Amazonce.

Izolacja stanowi główny czynnik wpływający na wysoką wrażliwość regionu na impulsy zewnętrzne i wewnętrzne. Rabunkowa gospodarka i pozyskiwanie chronionych gatunków roślin i zwierząt (np. zabijanie żółwi oraz wybieranie ich jaj) stanowią poważne zagrożenie dla selwy – zachowania jej zasięgu i bioróżnorodności. Wyrąb lasów, w tym nielegalny, postępuje coraz szybciej i sprawia, że selwa jest przerzedzona, szczególnie wzdłuż rzek. Polowania oraz odłów i nielegalny wywóz zwierząt, mimo zwiększonej kontroli na granicach, nadal są źródłem dochodów mieszkańców.

Można mówić o tożsamościach regionalnych w Amazonii. W Brazylii wskazuje się na wspólnotowe poczucie tożsamości od końca XVIII wieku, kiedy nowi osadnicy zaczęli postrzegać tę część kraju jako oddzielny region (Corréa da Silva, 2004). W Peru proces konsolidacji terytorialnej wiązał się z utworzeniem w Amazonii departamentu Loreto i ekspansją osadnictwa z regionu Andów, poczynając od połowy XIX wieku. W obu wypadkach osadnicy (głównie Metysi i Mulaci) z regionów stanowiących ośrodki gospodarki kolonialnej osiedlali się nad brzegami Amazonki i jej dopływów. Stąd pochodzą potoczne określenia przybyszów: *caboclos* (Metysi) w Brazylii i *ribereños* (mieszkańcy wybrzeża) w Peru.

Literatura

- Alcaldía de Leticia – Amazonas (2016). Nuestro Municipio. Indicadores. Pobrane z: http://www.leticia-amazonas.gov.co/indicadores_anuales.shtml?apc=bexx-1-&x=1365405 (1.12.2016).
- Amazonas. Colombia. *Guía turística* (b.r.). Bogotá: Ministerio de Comercio, Industria y Turismo.
- Bauman, Z. (2004). *Życie na przemiał*. Warszawa: Wyd. Literackie.
- Carpentier, J. (2012). El turismo comunitario y sus nuevos actores: el caso de las petroleras en la Amazonia ecuatoriana. W: J.M. Valcuende del Río (red.), *Amazonia. Viajeros, turistas y poblaciones indígenas*. El Sausal (Tenerife): PASOS. Pobrane z: <http://www.pasosonline.org/colecciones/pasos-edita/134-numero-6-amazonia-viajeros-turistas-y-poblaciones-indigenas> (1.12.2016).
- Corréa da Silva, M. (2004). *O paiz do Amazonas*. Manaus: Editora Valer, Governo do Estado do Amazonas, UniNorte.
- Czerny, M. (2007). *Globalizacja a rozwój*. Warszawa: PWN.
- Czerny, M., Czerny, A. (2015). The Borders or Flows Corridors? South American Dilemmas of the Cultural Heritage Protection. W: K. Heffner (red.), *Geographical-Political Aspects of the Transborder Conservation of Natural and Cultural Heritage. Practice in the Field of the Transborder Heritage Conservation*. Łódź, Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu.
- Ficha Triple Frontera Amazónica Brasil–Colombia–Perú (2013). Berlin: European Commission. Pobrane z: http://www.aebr.eu/files/publications/150313_Factsheet_BR-CO-PE_5.0.pdf (1.12.2016).
- García, J.P. (2001). *Cruz y arado, fusiles y discursos. La construcción de los orientes en el Perú y Bolivia*. Lima: IFEA-IEP.
- Gobierno Regional de Loreto (2016). Pobrane z: <https://www.regionloreto.gob.pe/2016/07/page/8/> (1.12.2016).
- ICER (2010). *Informe de Coyuntura Económica Regional. Departamento del Amazonas*. Bogotá: DANE. Pobrane z: <http://www.banrep.gov.co/es/contenidos/publicacion/o-2010> (1.12.2016).
- Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística (2016). Cidades. Informações sobre os municípios brasileiros. Amazonas. Tabatinga. Censo Demográfico 2010: Sinopse. Pobrane z: <http://ibge.gov.br/cidadesat/xtras/perfil.php?lang=&cod-mun=130406> (1.12.2016).
- Leticia Amazonas. Guía Turística (2016). S. Rojas, 2013, Historia de Leticia Amazonas Colombia. Pobrane z: <http://amazonasleticia.co/historia-de-leticia-amazonas-colombia/> (1.12.2016).
- Perkmann, M. (2003). Cross-border Regions in Europe. Significance and Drivers of Regional Cross-border co-operation. *European Urban and Regional Studies*, 10 (2), 153–171.
- Rodriguez, I., Aponte, J. (2008). Frontera, turismo y modernidad en el relato de la globalidad. Algunos reflejos en la Amazonia. W: C.G. Zárate Botía, C. Ahumada (red.), *Fronteras en la globalización: localidad, biodiversidad y comercio en la Amazonia* (s. 127–149).
- SUFRAMA – Superintendência da Zona Franca de Manaus (2016). Áreas de Livre Comércio – ALC's – TABATINGA. Pobrane z: http://www.suframa.gov.br/suframa_descentralizadas_alcs_tabatinga.cfm (2016.12.01).
- Zárate Botía, C.G. (2008). Surgimiento de sentidos de etnicidad, nacionalidad y transnacionalidad en la frontera Amazónica de Brasil, Perú y Colombia. W: C.G. Zárate Botía, C. Ahumada (red.), *Fronteras en la globalización: localidad, biodiversidad y comercio en la Amazonia* (s. 105–126).

Zárate Botía, C.G., Ahumada, C. (red.) (2008). *Fronteras en la globalización: localidad, biodiversidad y comercio en la Amazonia*. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia Sede Amazonia, Pontificia Universidad Javeriana, Fundación Konrad Adenauer.

TOURIST CROSS-BORDER REGIONS – RESEARCH ISSUES ON THE EXAMPLE OF THE TRI-BORDER AREA BETWEEN PERU, BRAZIL AND COLOMBIA IN THE WESTERN AMAZONIA

KEYWORDS

Amazonia, Leticia, Tabatinga, Santa Rosa, cross-border cooperation, tourism

ABSTRACT

In general, cross-border cooperation brings many economic benefits for neighbour countries; and this also holds true in the specific case of tourism, whose development either side of a border can ensure increased turnover in trade, gastronomy, the hotel business and the wider sector of tourist services. Further, even more far-reaching effects can entail an improved state of infrastructure where transport and communications are concerned, as well as higher levels of income for local people.

Cross-border cooperation may well be a precondition where regions involved are peripheral, in the sense that they are difficult of access as regards location, and also characterised by small and/or declining populations. What is involved here above all is a curtailment of the formal obstacles standing in the way of people's crossing of a border, as followed up by joint efforts to develop tourism and transport.

Amazonia has proved a magnet for explorers and adventurers since the time the first Europeans came there. Today, that vast region's nature and indigenous peoples prove fascinating to a far wider group of actual and would-be tourists. Indeed, an ever-greater range of tour operators now have tourist visits to the Amazon Basin in their brochures. Travel agents likewise offer visits to towns along the River Amazon, as well as trips to the *Selva*. Ecotourism and ethno-tourism are likewise developing.

In this paper, the authors analyse the conditioning (first and foremost the historical conditioning) that has underpinned the development of tourism in the Leticia-Tabatinga-Santa Rosa region, which is specific in that it marks the point of convergence of the borders of Colombia, Brazil and Peru.

Translated by James Richards

JEL CODES

R11, R58, Z32